

“ОДЕССКИЙ ВЕСТНИК” І ПІВВІКОВИЙ ЮВІЛЕЙ ОДЕСИ

Святкування ювілеїв Одеси, в чому можна було нещодавно переконатись, завжди слухна нагода для краєзнавців активізувати свою наукову діяльність. Офіційне відзначення першого піввікового ювілею міста відбулось у 1844 р.

Якщо не враховувати першого тому “Записок” Одеського товариства історії і старожитностей, який вийшов у 1844 р., то місцеві краєзнавці мали можливість публікувати свої матеріали лише в “Одесском вестнике” - єдиній тоді газеті в місті. У той же час, завдяки тому, що кращі наукові сили міста і регіону співпрацювали з газетою, вона набула ознак наукового видання¹.

Уже з початку свого існування (1827) газета завоювала популярність серед читачів і викликала жвавий інтерес до своїх публікацій. З 1834 по 1857 рр. “Одесский вестник” редагував відомий статистик Олександр Тройницький (1807-1871). Як і в попередній період газета за часів його керівництва продовжувала краєзнавчі публікації і ставала більш змістовною².

В ювілейний, 1844, рік на сторінках “Одесского вестника” з'явилась низка публікацій, які продемонстрували доробок місцевих краєзнавців.

Краєзнавчі публікації того року започаткував уже відомий тоді історик Аполлон Скальковський (1808-1898) статтею “Первый вековой юбилей Новороссийского края”. Він наполягав на тому, що саме у 1844 р. треба святкувати ювілей не лише міста, а всієї Новоросії, як регіону, приєднання якого до Російської імперії розпочалося у 40-х рр. XVIII ст. Дослідник змалював вражаючу картину перетворень, що відбулись у краї протягом століття. А.Скальковський як і в попередніх своїх творах дотримувався думки, що це було здійснено лише завдяки мудрій політиці уряду і діяльності визначних адміністраторів, таких як Потьомкін, Рішельє, Воронцов³.

В день відзначення ювілею А.Скальковський здійснив археографічну публікацію з історії Одеси, так як вважав, “що таку важливу подію варто вшановувати пошуками з історії краю”. Дослідник в цей час був захоплений історією козацтва і вирішив пов'язати її з історією міста. Наслідком цього став опублікований документ із Архіву Коша Нової Запорізької Січі - секретний рапорт

військового судді П.Головатого до генерал-губернатора Лівобережної України П.Рум'янцева від 30 червня 1765 р.⁴ В ньому вперше в історичній науці було згадано про побудову турецької фортеці Єні-Дунья. На жаль ця публікація залишилась маловідомою для дослідників. Внаслідок цього висловлювались різні точки зору щодо датування першої згадки про цю фортецю⁵, хоча сам археограф визначив цю дату ще у 1844 році.

Безпосередньо піввіковому ювілею була присвячена стаття редактора газети О.Тройницького "Первое пятидесятилетие Одессы. 1794-1844", яка відобразила офіційну точку зору на те, що Одесі виповнилося п'ятдесят років. В ній дослідник зробив огляд історії краю до заснування міста, розпочавши її від часів існування давньогрецьких колоній. Слід зазначити, що автор у своїй розвідці спирався на праці А.Скальковського, а також використав документи з історії Одеси, які опублікував ще у 1833 р. на сторінках "Одесского вестника" М.Мурзакевич⁶.

Завдяки праці видатного історика і археолога Миколи Мурзакевича (1803-1883), який приймав активну участь у заснуванні Одеського товариства історії і старожитностей і був його першим секретарем, були опубліковані дві історичні пам'ятки, присвячені історії Одеси. Одна з них - спогади почесного громадянина міста Одеси часів Рішельє Антона Шостака під назвою "Младенчество Одессы", яка була написана в 1809 р. і потрапила на сторінки видання із бібліотеки Воронцова. У статті містяться відомості про розвиток міста наприкінці XVIII - на початку XIX ст.⁷ Друга - "Любопытная история о начале славного города Одессы" - була написана дійсним статським радником Павлом Левашовим у 1819 р. Її М.Мурзакевич знайшов у бібліотеці Московського університету. У замітці розглядається проблема заснування Одеси, причому автор підкреслює свій особистий внесок у започаткуванні міста. Зокрема він вважає, що історія Одеси розпочалась відтоді, коли він представив Потьомкіну план пристані у Хаджибеї із вказівкою на всі вигоди від цього для Росії⁸.

Археографічна традиція, яку започаткували в "Одесском вестнике" М.Мурзакевич і А.Скальковський, закріпилась на сторінках газети і була продовжена іншими дослідниками. Так, невідомий автор із Сімферополя помістив знайдений у селі Велика Знамянка наказ Потьомкіна даний виборному цього населеного пункту Мартьяну 3 квітня 1785 р. про переселення жителів однойменного села у Молдові на лівий берег Дніпра⁹. Відзначимо,

що до публікації було додано коментар упорядника, який в дусі того часу підкреслив видатне значення Потьомкіна у розвитку Великої Знамянки.

Як і раніше на шпальтах газети відводилось місце для публікації етнографічних матеріалів. Так, Болеслав Хиждеу опублікував три молдавські легенди, один невідомий автор описав татарське свято в Криму, а другий невідомий автор - молдавський танець під назвою "Джек"¹⁰.

Також практикувалась публікація в "Одесском вестнике" спогадів сучасних подорожувачів (М.Бижимкіанца та М.Полозова по Криму і Б.Хиждеу по Бессарабії)¹¹. Характерною рисою цих спогадів було те, що їх розповідь містила історичний огляд тих місцевостей по яких вони мандрували.

Як і в попередні роки в газеті були опубліковані статистичні матеріали, переважна більшість яких належала редактору. В них О.Тройницький розглядав динаміку торгівлі чорноморських, азовських, дунайських портів, торгівлі на сухопутному кордоні Бессарабії тощо¹². Окреме місце він приділив успіхам торгівлі Одеси за п'ятдесят років її існування, а також відзначив фактори, які сприяли цьому¹³. В статистичній замітці "Об Одесской Крестовоздвиженской ярмарке" зроблено порівняльний аналіз її діяльності за дев'ять років, починаючи від заснування (1835 р.). Увагу читачів звернено на те, що продаж товарів там у 1844 р. був найбільшим порівняно з попередніми роками¹⁴.

П'ятидесятиріччю заснування міста також були присвячені дві статистичні публікації В.Петровського. В статті "Математические заметки касательно народонаселения Одессы" автор розглянув ті головні фактори, які відіграли важливу роль у збільшенні населення міста. Він вказав, що це відбулось внаслідок встановлення портофранко, а також за рахунок переселенців. В другій статті "О климате Одессы" В.Петровський описав місцевість і подав порівняльну характеристику клімату Одеси за останні роки¹⁵. В газеті також була вміщена замітка невідомого автора про одеське літо, в якій здійснено порівняльний аналіз температури, починаючи від 1834 р.¹⁶

Таким чином в 1844 р. на сторінках "Одесского вестника" було опубліковано кілька десятків краєзнавчих матеріалів. Серед їх авторів варто відзначити таких відомих дослідників, як А.Скальковський, М.Мурзакевич, О.Тройницький. У зв'язку з ювілеєм публікаторська діяльність краєзнавців на сторінках газети, за нашими підрахунками, була вищою, ніж напередодні і після

ювілею. Історичні розвідки на шпальтах “Одесского вестника” сприяли утвердженню святкування ювілею міста, відраховуючи його початок від 1794 року. Археографічні публікації того року збагатили історичне краєзнавство новими цінними історичними джерелами. Статистичні матеріали, надруковані в газеті, мають важливе значення у вивченні історії краю для сучасних дослідників.

ПРИМІТКИ:

¹ Григорьева Т.Ф. Становление и развитие краеведения в Южной Украине в конце XVIII-первой половине XIX в. // Историческое краеведение в СССР: вопросы теории и практики. - К., 1991. - С.85-94.

² Ящук П.Й. “Одесский вестник” - одна із перших периферійних газет на Україні (3 нагоди 150-річчя заснування). // Журналістика. Питання історії, теорії і практики. - Вип.5. - К., 1978. - С.104-105; Берман Я.З. До столітніх роковин заснування газети “Одесский вестник” (1827-1927). Матеріали для історичного нарису.-К., 1928.- С.16; Федченко П. “Одесский вестник” // Україна.-1968.-№26.-С.22; Гребцова І.С. Пресса южных губерний Украины первой половины XIX в. как источник по истории Новороссийского края // Записки исторического факультета. - Вып.1. - Одесса, 1995. - С.170-187; Бондар Г.С. Краєзнавчі матеріали на сторінках “Одесского вестника” в 1827-1833 рр. // Записки історичного факультету. - Вип.5.- Одеса, 1997. - С.198-203.

³ Скальковский А.А. Первый вековой юбилей Новороссийского края // Одесский вестник.-1844.-1 января.

⁵ Його ж. Новый документ для истории г.Одессы // Там само.-23 августа.

⁶ Тройницкий А.Г. Первое пятидесятилетие Одессы. 1794-1844. // Там само.

⁷ Шостак А.И. Младенчество в Одессе // Там само.-16,20 декабря.

⁸ Левашов П.А. Любопытная история о начале славного города Одессы // Там само.-8 ноября.

⁹ Наказ Потемкина. - Село Знамянка // Там само.- 5 января.

¹⁰ Хиждеу Б. Три молдавские легенды. // Там само. - 12,15,19 апреля; Татарский праздник в Крыму. // Там само. - 17 мая; Джек. // Там само. - 24 июня.

¹¹ Два отрывка из путешествия армяно-католического архимандрита Минаса Бижимкианца. // Там само.- 8,12 апреля; Полозов М. Монастырь Святого Георгия в Крыму. // Там само.- 21

июня; Його ж. Херсонес Таврический.// Там само. - 15 марта; Його ж. Окрестности Бахчисарая.// Там само. - 6 декабря; Хиждеу Б. Памятник гетмана Жолкевского в Бессарабии.// Там само. - 5 апреля.

¹² Там само. - 1,5,8,12,15,19,29 апреля. 3,10,13 мая, 5 июля, 6,23 сентября.

¹³ Одесская торговля в 1843 году.// Там само. - 1,15,19,22,26,29 января, 2 февраля.

¹⁴ Об Одесской Крестовоздвигенской ярмарке // Там само. -14 октября.

¹⁵ Петровский В. Математические заметки касательно народонаселения Одессы// Там само.- 25 ноября; Його ж. О климате Одессы. Там само. - 14 октября.

¹⁶ Там само.- 27 сентября.

З.В. ПЕРШИНА,

Ю.П. КОНОВАЛОВ

ДРІБНОТОВАРНІ ПРОМИСЛИ НА МОРСЬКОМУ ТРАНСПОРТІ ЧОРНОМОРСЬКО-АЗОВСЬКОГО БАСЕЙНУ (60-70 рр. ХІХ ст.)

Проблема генези і утвердження капіталізму в Україні належить до важливих і складних питань у вітчизняній історії ХІХ ст. Перебуваючи у невід'ємному зв'язку із закономірностями та особливостями процесу модернізації - трансформації традиційного суспільства в індустріальне, вона включає немало складових. Серед них - питання про різні стадії та форми розвитку капіталістичного устрою в тих чи інших галузях економіки.

Характерною рисою народного господарства України на зламі ХVІІІ-ХІХ ст. було досить широке розповсюдження дрібнотоварного виробництва - дрібних, переважно селянських, промислів (землеробських і не землеробських, місцевих і відходних). Вони являли собою своєрідний поживний ґрунт, міцну базу, на котрій постійно і в масовому масштабі розвивалось капіталістичне виробництво. Сильний поштовх цей процес отримав після відміни кріпосного права та в результаті інших реформ 60-70-х рр. ХІХ ст.

Особливий інтерес представляє еволюція дрібнотоварного виробництва перших пореформених десятиліть на морському